

SALAMON KONRÁD
Teleki Pálra emlékezve
 – tragikus halála 70. évfordulóján

Hazánk történelmének legsúlyosabb vereségei Mohács, illetve Trianon századához köthetők. E két vészterhes korszak kapcsán felvetődik az akkori politikusok alkalmasságának, felelősségének kérdése, vajon miért nem tudták elkerülni, illetve mérsékelni a bekövetkezett vereségeket? E tragikus korszakok esetében azt kell látnunk, hogy a ránk zúduló ellenséges erők és általuk is megnövelt belső ellentéteink szorításában vergődve voltak olyan helyzetek, amikor az ország akkori vezetői gyakran csak a rossz vagy még rosszabb között választhattak. Ezért – még a legnagyobbak esetében is – a jó döntések mellett sok rossz is található, szemben a sikeres vagy hősi korszakok nagyjaival, akiknek döntéseit az utókor nagy többségükben jónak tekintheti.

Teleki Pál a Trianon utáni korszak egyik vezető politikusaként szolgálta nemzetét. Két küzdelmes alkalommal volt miniszterelnök, amikor nehéz volt jó döntéseket hozni. A köztük lévő időszakban viszont egyetemi tanárként, tudománypolitikusként, illetve tudomány-szervezőként dolgozott. Most e kevésbé ismert tevékenységére emlékezünk.

Teleki már 1924-ben kezdeményezte a szociográfia intézményesítését. Támogatta a Pázmány Péter Tudományegyetemen tevékenykedő Falukutató Intézetet, a Magyar Társaság Falukutató Intézetének munkáját, a Széchenyi Szövetségben kibontakozó falukutatót, az öregcserekszek falujáró mozgalmát, Györffy István néprajzi kutatásait, s meghatározó szerepe volt a hungarológia, a hazai táj- és népkutatás eszmei megalapozásában is. Kifogásolta, hogy a földrajztudományok a föld és az ember együttélését hagyományosan az interregionális viszonylatokban kutatták, s ily módon figyelmen kívül hagyták azokat a rendkívül finom kapcsolatokat, amelyek egy adott nép, egy bizonyos nemzet és egy adott tér, egy bizonyos táj között fennállnak. Ebből következően úgy vélte, hogy nem általános antropocentrikus nézőpontból kell hozzányúlni a problémához, hanem hungarocentrikus szempontot kell választani. Más szóval az ember és a nép fogalmának helyébe a nemzet fogalmát, a föld fogalmának helyébe a haza fogalmát kell beillesztenünk. A föld és a nép az állam összetevői. A haza és a nemzet, a magyar föld és a magyar nép: Magyarország összetevői, ebből következően Magyarország már nemcsak egy bizonyos térfo-

galom, hanem a tér és ember szimbiózisából összeállt fogalom. Más szóval Teleki felfogása szerint a honismeret a nemzet térbeli életének tudománya, a népet földjéhez kötő gazdasági, politikai, kulturális, történelmi kapcsolatok együttes feltárása.

Ezek után természetes volt, hogy Teleki tevékeny részvételével segítette a falukutató mozgalmat. 1933 őszén a Fial Magyarország – a magyar cserkészférfiak folyóirata – körül csoportosuló falukutatók egy tervszerű szociográfiai akció megindítását kezdeményezték. Mindez azonban csak a cserkészet, illetve annak vezetője, Teleki Pál főcserkész támogatásával vált lehetővé.

A gyorsan terebélyesedő falukutató mozgalom tapasztalatainak megvitatására 1936 májusában háromnapos országos falumunkás találkozót rendezett a Széchenyi Szövetség Teleki Pál elnökletével, akinek tudós szigorát nem nehéz felfedezni a tanácskozás határozatában: „A nagy hangoskodás: és mindenki 'hazát menteni' vél a legegyszerűbb és kétes értékű adatgyűjtés közben, annak jele, hogy nem áll mindenki azon a talajon, mely megilleti; a hatalmas programok: 'naponta egy falut dolgozunk fel', vagy 'jövőre 235 falu szociográfiáját készítjük el tíz emberrel' stb. jelzik, hogy tudományos szolgálatot gondolnak teljesíteni olyanok, akik sem a tudományt, sem a szolgálatot, sem kellő helyüket nem ismerik.” Igényessége ugyanakkor örömet találhatott Gunda Béla, Koczogh Ákos, Kovács Imre és társaik Kemséről írt szociográfiájában, és mindent el is követett azért, hogy az értékes kézirat 1936-ban megjelenhessen.

Teleki Pál útja nem azonos a népi-falukutató mozgaloméval, de beszélő viszony volt köztük akkor is, amikor ellentétbe kerültek egymással. Így történt 1938 őszén, a Táj- és Népkutató Központnak a Károlyi-palotában rendezett kiállítása alkalmával, amit az ekkor már kultuszminiszter Teleki „tanítványai” készítettek, s a kiállítást is ő maga nyitotta meg. A bemutatott anyag az egészségtelen társadalmi és birtokviszonyokra hívta fel a figyelmet, s a földreform mellett érvelt. A felháborodottan tiltakozó nagybirtokosok azonban Telekit személyében is megsértették, mondván: könnyen bujtoogat mások vagyona ellen, mert őneki a trianoni Magyarországon nincsenek birtokai. Ez is közrejátszott abban, hogy Teleki visszavonta a kiállítás meghosszabbítására már kiadott engedélyét. S a zárás estéjére összehívott beszélgetésen hangzott el nevezetes kijelentése: „most visszatérek az osztályomhoz.”

Ez azonban nem jelentette a kapcsolatok megszakadását. 1939-ben, a világháború kitörése után immár miniszterelnökként magához hívatta azokat az újságírókat, akikre számíthatott, s arra kérte őket, ha nem is értenek mindenben egyet a politikájával, mégis álljanak

ki mellette, mert sajtótámogatás nélkül Imrédy és növekvő táborra el fogja őt lehetetleníteni. Arra is felhívta a meghívottak figyelmét, hogy az adott helyzetben egy célt kell mindenkinek szolgálnia: Magyarországot, akár a legsúlyosabb megaláztatások árán is, de meg kell óvni attól, hogy a németek oldalán háborúba sodródjon. Ugyanis mint a gazdaságföldrajz professzora tisztában volt azzal, hogy a németek az újabb háborút is el fogják veszíteni.

E célját azonban nem tudta megvalósítani. Tiltakozó öngyilkossága megdöbbentette a korszak magyarságát. Ortutay Gyula 1941. április 3-i naplójegyzete az akkori

közhangulat és közvélekedés kifejezésének tekinthető: „Ezzel a mártíriummal egyszerre tanúskodott Európa színe előtt a magyar ellenállásról... kiderült, hogy a németekkel a legközelebbi szövetségeseiknek látszók is engesztelhetetlenül szemben állnak. Teleki öngyilkossága az egyik legnagyobb európai megnyilatkozás a németiség ellen az utóbbi időkben, s talán nemzetünk igazolása is az eljövendő esztendőkből.”

Ide kell idéznünk Antall József Nagy Imre kapcsán mondott kijelentését is. „Mártírokkal nem lehet vitatkozni”. A jó ügy érdekében vállalt vértanúság ugyanis felülírja a korábbi hibákat és bűnöket.

TÓTH IMRE

A Mannerheim-vonal

*Egy nem létező telefon csörgésére ébredtem.
Napra nap. Arcod új plakátok takarják a
hirdetőfalat. Egyre valószínűbb a jövő.
Október hetedik van,
Poe halálának napja.
Életem védvonalán állok.
Csupa lövészárk, és géppuskafészek.
Csak az a kérdés, hogy jutok haza,
ha váratlanul rám tör a félelem.
És, ha a mennyek országát,
erőszakosak ragadják magukhoz.
Látod, minden tervszerű. Se család,
se gyerekek, se autó.
Talán soha nem találkozunk, ha nem
akkor, és nem ott lépek ki az ajtón.
Lehet, hogy ez a jutalom, amiért nem
tapostam el egy bogarat, és lelke a föld
körében maradt.
Tudod, az én életem véges.
Te aiónokon át élsz, és az én létezésem
számodra, csak egy pillanat.
Amikor gyermek voltam, gyermekként
gondolkodtam. De ma már tudom, hogy
Te vagy az, aki azért jött, hogy én
legyek.*